

רחוק מפנינים

(פרק ביניים)

משה שמיר

לא אני בראתי את לאה ולא אני אוכל לשנותה. אני מנסה רק לספר על אדם, שאינו שוכב לישון לפני שכל הכלים לעבודת מחר ערוכים ומוכנים אצל מיטתו — והוא קם ומניח הכל וקופץ לדבר אחר לחלוטין אם שם הוא דרוש, אם יש תפקיד להציל. היו לי ויכוחים רבים אתה, אבל מיום שמתה אני מרגיש שהיא גוברת עלי בכולם. פרט לאחד הזה שהתעורר עם מותה, ועודני צובר ומכין את שלל הטענות והנימוקים למען אוכל להוכיח סופית, כי אסור היה לה לשלוח יד בנפשה. ברור לי, כי בסופו של דבר היא תפוגג את התנגדותי גם בזה. אי־אפשר היה להתחמק מפניה, והיא אהבה לראות זאת, אהבה לחוש את רשת ההקשבה נמשכת ועולה לקראתה. דְּבַרְנִית — בפני צעירים, קבוצות אורחים — בכל לשון שתיתן לה לצוד מִפְּטִים. ואם מישוהו אינו מקבל את הטיפוס הזה, שיחפש לו שדה אחר להתעניינותו. אצלנו פה יש לאה ואצלנו פה מנסים לקלוף קליפה עבה. ומה? שאינם מדברים — תמיד שתיקתם באמת? שאינם מכניסים עצמם בכל צרה שכדרך הילוכם — מגיעים לתכלית טובה יותר? ומעיין שבאת לשתות ממנו — תבוא עליו בטרוניה על שיש לו תאנה וגומא על שפתו, שממשיך לכעבע בשביל צימאון אחר?

איך, למשל, נעשתה ציונית? כן, הבה ננסה את הקליפה הקשה. איך הגיעה לארץ ישראל? לא נעשתה. פשוט הגיעה — ואפילו לא בחזקת עצמה. בחזקת מכבה־אש, פוֹרְרֵינִיק בלשון חיבת־אמה. וברגע שהיא לבדה על סיפון האניה בלילה, לאחר שהשיחה על אביה בהיכנסו לתאם המשותף, גם אין לגמרי ביטחון שהרבר יעלה יפה. לברוח ניחא, אבל להציל כיצד? — אין תשובה. רוב ימי־חייה לא הבינה לאה את עצמה. בינה לבינה: רוב מעשיה היו מְשֻׁגִים. את מיטב שנות עלומיה נתנה על דברים שנמחקו אחר־כך כלא היו. היא טיפסה עקלקלות על שבעים הרים — כשהדרך הישרה מצויה מפתח הבית הראשון והולכת אל פתח הבית האחרון. הרחמן — הוא יוליכנו קוממיות לארצנו. והרי היתה אומרת ברכת המזון עם אביה ועם אמה עד שיצאה מן הבית.

אבל פוֹרְרֵינִיק — זה כן. לכבות אש — תמיד. ואם התפארות יש כאן — תהיה התפארות. היא אהבה לספר על כך. ולבוש־המגן היה בריחות־הדעת, שמחת החיים.

מה עושה לאה, למה יוצאת לאה אל הסיפון בלילה — אם לא שדרוש

כאן איזה מכבה-אש בסביבה? אבא נכנס לתא, היא יוצאת לשוטט רגעים אחדים, מפני הצניעות עד שיתפשט ויתכסה. אבל למה להרחיק אל הסיפון האחורי? נו, איזו שאלה באמת! לאה מעכה בקצה נעלה את הגחלת הקטנה שנצנצה פתאום על רצפת-הסיפון. אניה גדולה, „הלואן“, הלילה השני או השלישי בדרך מטריאסט לפורט-סעיד. היא היתה מספרת את הסיפור הקטן הזה, כשנדרש לה לקפל את כל תורת-ההתנהגות שלה במשל אחד. איש במדים, מקציני האניה, חלף במקום וראה ונהם לעצמו בגרמנית: „מדוע לכל הרוחות על הסיפון? רק הבוקר הבריקו אותו ... אין לכם חזירים די מאפרות באניה הזאת?“

הוא נדהם לשמע תשובתה בגרמנית כמעט ביתית: „זה מהסיגריה שלך, אדוני!“

„אבל אינני מעשן.“

„האניה שלך מעשנת!“

וכמו נתבקשה לכך פלטה הארובה באותו רגע ענן מנצנץ של גיצי-פיח. הוא התנצל מיד, התקפד מרוב בהלה. הברנש לא שיער, כי הגברת הרוסיה הזאת שומעת גרמנית. „אין דבר“, מחלה לו לאה, „האניה באמת נקיה. וצריך להשתדל שלא ילכלכו. אבל אם לא תנקו את הארובה — תהיה שריפה.“ בחמשת ימי ההפלגה הבאים היה מצדיע לה כל-אימת שנפגשו באחד המעברים. לא לוותר, היתה לאה מסכמת, לעמוד על צדקתך, להתקומם על כל מעשה עוול. אבל — ברוח טובה. „חיוך“, היתה מנידה אצבעה על שומעיה, „קל מאוויר. חזק מאבן.“

ובכן, מה לעשות, אין לי גיבורה בכיינית בשבילכם. אף כי הוכחה קשות בחייה. והמש'הו הזה שאינו נמס לעולם, שחבוי לה מתחת לעורה תמיד, הדבר הזה איננו עצבות, גם לא כאב נמצץ — הוא האַנְגָה. אשה בהאזנה מתמדת יש לכם כאן, במין הקשבה מתוחה לאותות קוראים, מן העולם הגדול, אולי מריבוננו של עולם — באופן שהבינה אותו.

מן השיעורים הבודדים, הנחטפים, בנגינה על פסנתר לא נשאר דבר. אבל היא שרה הרבה והיטב. והיא שמעה קונצרטים — סולנים, תזמורות — בריגא, וינה, ברלין, פריז — הרבה קונצרטים — עד שהיא על סיפון אניה ההולכת לפורט סעיד בקיץ 1913, כדי ללוות את אביה לארץ ישראל, לבדוק שמה אפשר להקים לו שם אחיזה כלשהי בפרנסה של ממש, להביא אחריו את המשפחה להתיישב בארץ חמדת אבות. וקונצרטים לא יהיו יותר, ליציקה, נלחש לה במוחה, תשכחי קונצרטים תשכחי חברים. וגם אותו בבקשה לשכוח ... כאן כבר לא אירופה. כאן כבר מעבר לקו-החרטה. אם נפילה היא — קרובה היא לסוף. אם זו עליה — רק התחילה. הצחוק הוא,

כמובן, שנוסעים לארץ ישראל. הצחוק הוא, שאיש מן החברים אינו יודע, שבפעם הראשונה בחייה היא נוסעת למקום שבו לא תמצא — גם אם תחפש — אף חבר תנועה אחד. מה יעשה טריטוריאליסט בפלשתינה — הבלתי־אפשרית, הלא־ריאלית, הבלתי־מספקת, היאה לזקנים באחרית־ימיהם או לנערים בראשית־משחקהם? ועיקר הצחוק הוא בכך, שבעצם אין צורך בהסבר, משום שאין שאלה, משום שהפעם היא נוסעת למקום, שבו לא יקביל את פניה שלט־תחנה קנטרני: מה לך כאן?

בבוקר, לא במהרה התפכחה אל משמע אזניה: אביה מתפלל. כשפנתה להציץ בחזיון הכמעט־נשכח־לה הוכתה בתדהמה. חוט היה משוך באמצע התא, מחלון לדלת, ועל החוט מקטורן, מגבות, סדין — לעשות חציצה בין האב המתפלל לבין בתו השוכבת. שידעה שכך הדין לא עזר הרבה לשפך את העלבון. שאביה עודנו כזה! וביקשה אפיק לזעמה ומילאתהו מיד: הרי בנסיעותיו זה כבר אינו מטריח עצמו בבוקר על הנחת תפילין. הנה ברכבת מורשה לווינה היה בוקר — ושום טלית ותפילין לא היו בתא־השינה. אז מה הוא מתכשר לו פתאום להיות צדיק? זה מה שעושה לך כשמתחילים — ובתוך־כדי־אמירה החליק לזה הרעיון מבין אצבעותיה והתהפך לניגודו: זה מה שעושה לך הדרך לארץ ישראל. כבר עתה הוסר הפחד מפני תנאות הגוי. כבר ריח של יהודי מתרווח לו בביתו. ונכנעה למתיקות חוזרת בכל איבריה, ויִשנה למילמול התפילה עוד שעה ארוכה.

האם זה הוא קץ הנרודים? לפני שמונה שנים יצאה מן הבית וראשית יציאתה לברלין — ומאז לא חרלו הנרודים. את הספר הזה צריך הייתי להקדיש לרכבות, בנוסח הידוע: „שאלמלי הן — לא היה בגדר האפשר.“ נוסעים, אצים, מחליפים רכבות — אבל תחנה אין. רוצה לומר: אלה שהפחד רחק בהם למצוא מקלט, מיד, להמוני בית ישראל, אלה שלא יכלו להמתין לציון ולבארון („כל הציוינים והכארוינים — אין בהם אוינים,“ היה הוגו אומר) — לא מצאו כברת־ארץ. אוגנדה, אנגליה, אפילו קירנאיקה — צפו ושקעו כתחנות לילה בערפל. שקשוק הרכבת נמשך — ועל גבי החלון רשומה באצבע המילה „לאן“.

במשך חדשים אחרים התעקש הוגו לקיים את פגישות ה„גנרל־שטאב“ של התנועה בקפה „אינטרנציונל“, סמוך לבורסה של וינה, רק משום שמתחת ללוחות־הזכוכית שעל גבי השולחנות היו קבועות שם מפות העולם. הוא היה מקדים לבוא לפני החברים, עובר על עתוני כל הארצות, ואחר־כך היה בוהה שעה ארוכה אל זכוכית השולחן, סביב סביב לספל הקפה שלו. „אין מנוח לכף הרגל,“ היה אומר. לקראת הסוף היתה לאה נענית לו תמיד, בתוך ליבה: „זו אני“. אבל אז כבר נטשו את קפה „אינטרנציונל“. חייבים היו לחסוך ברמי הטראם.

בעובונה של לאה מצאתי גלוית-דואר רוסית. חותמת הדואר שמורה יפה: ויטבסק, 12.3.1910. זוהי גלויה מצויירת — עלמה בחולצה לבנה, קצרת-שרוול, בחצאית שחורה ארוכה — עומדת וצופיה בחלון, שוילונג סולק אך מעט. באור החיזור מלבינה צרודית פניה העגומות-יפות, מאחוריה מסתמנים שרטוטיה של מיטה לא סדורה. צופיה — או גם מצפה? כותרתו של הציור: „מילאנכוליה“. בצידה הכתוב של הגלויה — שני כתבי-יד שונים. אחד מהיר ומרפרף, אחד עז ושהוי. ביניהם קו עבה ושחור של מחיקה. מה צרצתה האחת לומר ומה מחקה לה אחותה? מה ביקשו להסתיר? יום אחד יתברר לי: את המרחקים, את הנהמה הרוהרת של המרחקים שלא ישובו.

אהר"ס (כשנעשה לה פתאום אינטימי כל-כך, ממש ערב נסיעתו לארץ ישראל) הראה ללאה כמה ממכתביו של אורי ניסן, ושורות אחדות נטבעו בזכרונה. אחרי שלושים שנה, כשהיתה מנסה להסביר מה היה ה„הטריטוריאליזם“, מה היתה מפלגת ס.ס. שלה — היתה שואלת: „את גנסיך אתם מכירים?“, והיתה חוזרת וטוענת, כי הטריטוריאליזם לא היה פרוגרמה. הוא היה מצב-נפש. „וגנסיך היה המשורר של מצב-הנפש הזה... שמעו: הצרה שלי שאינני נמצא בשום מקום. אני תמיד שם. כשאני פה — אני שם. ואני רוצה לשם, כן רוצה מאד — אבל להיות שם שם. אני ברחתי מהסולדטקה... סולדטקה, ילדים להיות חייל — ברחתי מהחיילות — אבל אני אהיה חייל. חייל של המצהפכה... והנה עוד: וכשאני פותח שנית את מכתבך, ותחזינה עיני את המילה הנוראה „לאן“ ניצבת כמו הגולן על פרשת הדרכים, וזוכר אנכי את אותה המילה בשעה שראיתיה כתובה באצבע על זיעת החלון של עגלת-הקיטור, בשעה שיצאתי בפעם האחרונה שומם מהומל...“

הומל שלה — כאשר נרמה היה לה שעורנה יודעת לאן.

אוי אברם, אוי אברם —

להיות בלעדיך לא אוכלם לעולם.

אני בלעדיך אומללת

ואתה בלעדי, הוי ילד,

אתה בלעדי כמו ידית בלא דלת.

התזכור, התזכורה, שם אצלך השער,

איך סוד לחשתי באוזני הנער?

היא לחשה לו, כי הכרוזים הגיעו, כי הם נמצאים אצלה, בדירתה, לא תחת המזרן אלא בתוכו, בתוכו — וליבה פרפר בגרונה כשהיא אומרת את

המילה. אבל השיר ההוא התהלך אז בבירוזיות של התנועות הסוציאליסטיות, בידיש המחוצפת, העגבנית, של ה„בונדר“, יידיש עם קסקט שמוט הצידה, יידיש עם זרעונים מתפצחים ומשרתות נשכבות מאחורי כל הבית. או מי כבר מתרגש מלחישות על יר השער?

היא היתה בטוחה, כי הוא שומע את הלמות ליבה, ועל כך החיוך. על כך נמלטה מן המקום. זמן רב עוד היתה שואלת את עצמה אם באמת העביר את ידו על אוזנו אחרי הלחשה, או רק נרמה היה לה, כי מבלי-משים גגעו שפתיה, טעו מן האוזן על הלחי. !

מדוע נשארה לאה ערירית? שאלה גולמית, תקועה ואסורה בהווה. מה זה, מוס? לא, זו שמש שבאורה יטושטש כל היתר. זה הר שבצילו יתברך הכל בשלנה. מדוע לאם החכמה הזאת, אמם של מאות ואלפים — לא היה ילד אחד משלה? בחייה לא הועלה הנושא בדיבור מפורש אף פעם. אבל זיוה, בקצה שעת הכרת תודה, היתה לפעמים, כמותחת קו על פליאה שהיתה ותהי לפליאה, זיוה היתה שואלת על איש. לגבי זיוה לא היה ספק בכך: אין את אשה כל זמן שאין לך איש משלך. עם לאה עצמה לא דיברנו על כך אפילו ברמוז. פשוט לא העזנו. גם כאשר נעשינו קרובי-משפחה, לאחר נישואי עם זיוה — גם לאחר שבעניינינו שלנו לא היססה לאה לעסוק הלך-ישוב — לא העזתי אף פעם לשאול אותה או אפילו לפתוח לה פתח לספר על עצמה בתחום זה.

היחידה ששאלה — ולה כמובן לא היה צורך בהעזה לשם כך — היתה ילדתנו הקטנה, בשעת התרפקות וחיבה. לאה, למה אין לך ילד?

זיוה כבר היתה אז בחוץ לארץ, ויתכן כי הקטנה ניסתה להציע ללאה עיסקת-אימהות. תשובת של לאה, מכל מקום, היתה מעניינת כשלעצמה, אף כי בלתי-מנוחשת לחלוטין. היא שאלה את הקטנה אם היא יודעת מה זאת תזמורת.

לכל כלי יש תפקיד משלו. האם אפשר לחלל על כינור? הקטנה צחקה. האם אפשר לתופף על חליל? האם לחצוצרה יש מיתרים?

„אז מה את? שאלה הקטנה.

„אני קונטרבאס שמן, אמרה לאה וחיבקה תוך הצחוק המשותף את העקשנית הקטנה. ואני דוקא חשבתי לי מן הצד על מנצח התזמורת. הוא המיטיב לדעת מכולם כיצד ומתי ועד מתי ינגנו — הוא היחיד ביניהם שאין לו כלי משלו ואיננו משמיע צליל משלו.

שמענו משהו כללי מאד על הוגו. גם ראינוהו בביקורו בארץ, בימי דעיכתו. אבל רק לאחר מותה למדנו מרשימותיה של לאה על הכל, גם על

כך שהפילה את ילדו. היא איננה, אפוא, כלי נגינה כזה או אחר, גם אין בידה עטרה של מנהיג אומר ולא עושה. גם אין היא המנגינה, גם אין היא מנגנת. אולי משהו אדיר מנגן אותה. רק כך אפשר יהיה אולי להבין את פרשת הרצח שבוצע באלכסנדריה, באחד מימי החורף של שנת 1917. אבל על פרשה זו עודני מחפש חומר ראיות.

היקום הוא פרטיטורה, הוא הוראת-נגינה קיימת ועומדת — וחינו הוצאתה אל הפועל. החופש שלנו הוא החופש להיטיב לנגן, להיטיב לבצע. על כך דיברה לאה בשעה שסיפרה על חוויית-ההאזנה למוסיקה גדולה: עד כאן היתה מודה לפני שלי שטיינר, כי אמנם יש בה סוג מסויים של אמונה דתית. אבל ליתר ביטחון, וכדי לא לזייף אף שמינית שבשמינית, היתה חוזרת לסימפוניות שלה. 1902 — 1903 — 1904 ריגא, „התיאטרון הגרמני“ — הוא אולם האופירה העירוני — הקונצרטים הראשונים, שלוש האחיות עם המחזר הקבוע שלהן, הסטודנט לרפואה אלכסנדר שפירא. שתיים מתעלסות באהבים עם הסביבה, עם האולם, גם קצת עם המוסיקה. אחת סחופה ונשטפת, מתוחה כצופיית אסון, על כן היחידה השוכחת להריע עם תום הנגינות. עוד זמן רב, עד שנעשתה באמת ותיקת-קונצרטים, היתה מאזינה מתוך פחד מתמיד, שמה תיפול איוו תקלה, באחד המנגנים. הסולנים החדשים שהגיעו מאירופה המערבית, שהפגינו את הנגינה ללא-תוים, בעצימת עינים — קיצרו את נשימתה. השאלה היתה לתמיהה, להשתאות דתית באמת, כאשר ידעה כבר לזמום את הלחנים הגדולים, כאשר הרגישה, כי הנה הנה היא מתחילה לשיר עם התזמורת: איך הם יכולים להמשיך לשבת? איך יכול משהו לחשוב, כי מהכלים האלה, עץ ומתכת ושער-סוס, שופעת האלוהיות הזאת? בשפה שמותר ואפשר היה לרבר עם האחרים — לעתים הרשתה לעצמה להחליף הערות מוסיקליות מהירות אפילו עם הוגג, בשולי איוו פגישה תנועתית — בשפה של הולכי-קונצרטים על כוסתה-שלאחר, היתה זו שאלת עדיפותו של ביצוע אחר על משנהו.

היכן מצויה הסימפוניה? בוונה הציקה המחשבה עוד יותר דוקא משום שישבה תמיד ביציע העליון והרחוק, עם סטודנטים נלהבים או עם מתמכרי מוסיקה עצבניים. הללו היו מעלעלים לצידה בדפי פרטיטורות ומתקוטטים עם עצמם איוו קטטה כבושה על טיכם של הניצוח והביצוע שם למטה. הסימפוניה קיימת קיום עליון ומוחלט ובלתי-תלוי, בתוים סימניו ובתזמורת הצעה אחת מני רבות לקרוא אותם. הסימפוניה אינה ניתרת לשינוי, היא אינה ניתנת לצמצום. שום כתם או פגם אינם תופשים בה. גם אם לא תבוצע לעולם — היא קיימת. גם אם ישמיעו רבע ממנה — היא שלמה. גם אם ישבשה בנגינה — היא מושלמת.

יש פרטיטורה עליונה לחיי אדם. וכך הוא טיבה של ההשגחה העליונה

בחיי עם. זו אינה השגחה של שוטר־הרובע, לא טורדנות של מורה־הוראה, בידו סרגל למדוד ולחבוט. צריך לנגן אותה, את ההשגחה העליונה. כך ביחיד. כך באומה. לנגן אותה — גם אם לא תשלים, גם אם תתאמץ ותפגום. יש גוררים כל ימיהם כינור, עמוד נגינה, תוים מרופטים מרוב עלעל והסט, ומכוונים, ומכוונים — ואל הניגון שלהם לא יקרבו. אבל החובה נשאת לעולם. לעולם נשאת ההזדמנות. קום ונגן! קפוץ ונגן! חטוף ונגן!

הפרטיטורה של עם ישראל היא בארץ ישראל. כשהגיעה לכך לא נעשתה בבתי־אחת ציונית — מי אמר שהתזמורת היהודית שלנו מסוגלת בכלל לבצע משהו ביחד? — ומנצח, כידוע, אין! אבל לשוב אל חיק התנועה כבר לא היתה מסוגלת. הכל קרה כמעט בבתי־אחת: ניתוח ההפלה, אי־האפשרות לשוב ולהביט להם לחברים בעיניהם, הקריאה הביתה, לשמחה ולפורענות בעת ובעונה אחת. חגגו את הבר־מצוה של גרישה, ניסו להציל את אבא מתוצאותיה של פשיטת־רגל. בת שלושים, על סיפון „הלואין“, נוסעת יהודיה לארץ ישראל. קוברת מאחוריה את שלוש־עשרה השנים היפות — כן, היפות על אף הכל — של חייה. הוגו היה אומר לה: „מדוע הפסלים והאנדרטאות בגני העיר ובככרותיה מוצבים כה גבוה? — כדי שיראו אותם מרחוק. כן, וכדי שלא יטנפו אותם מקרוב...“ זה הוא הסיפור על האהבה הגדולה של לאה. על האהבה הראשונה, גם האחרונה, היחידה. היא היתה בת שבע־עשרה כאשר פגשה אותו. הוגו ברודסקי היה בן עשרים־ושתיים, ואת דרכו לא ידע, אף כי בחוגים מסויימים העריכוהו כבר כאיש נמרץ ומבריק.

הוא הגיע לריגא שנתים־שלוש קודם לכן והספיק להכיר היטב את שכיות־החמדה של העיר העתיקה ואת רובע הפועלים. לנפשו בו, כי נדמה היה לו שהוא מכיר אותה בכל זוהמתה. נוהג היה להתייטר בחשאי, בהשוותו את עצמו לכמה דוגמאות נערצות ומפורסמות, ולדוגמה אחת קרובה: חיים רשקס. שעות־הבוקר היו מסורות להתעסקות זו בינו לבינו. את היפים, המרעישים, במכתביו, היה כותב בשעות הללו. לעת הצהריים, אם היתה מזדמנת ארוחה, היה מזג־נפשו מתחיל להתבהר. בין שלוש לשבע היה עובד — שיעורים בגרמנית, בהיסטוריה כללית, בספרות קלאסית — ואמהות תלמידיו הוסיפו להרגשה, כי אף־על־פי־כן לא קָלו כל הקצין. בערב, בויוכחים בחוגים האסורים כבר היה מרהיב. רק ידיד אחד היה לו שבפניו נתערבו כל מצבי הרוח האלה למערבולת אחת של כנות תוקפנית ועליזה, של צחוק רציני ונוקב. חיים רשקס היה פועל ממש — חותך הנייר בכריכיה של מעביד גוי, גרמני. עמו היה הכל מוכרח להיהפך לכריחה אחת גדולה, או מיד, בקפיצה — למסירת הנפש. „חידוש הקרבנות“, היה הוגו ברודסקי קורא, ואף ידע שקריאתו היא במובאות הנפוצות בין החברים,

„חידוש הקרבנות זהו הדבר הנחוץ עתה לעם ישראל. אלא הקרבנות צריכים להיות קרבנות אדם“ הכשרון לחיות בעולמות אחרים בעת ובעונה אחת, העתיד להשתכלל אצלו לכדי אמנות, לא היה מפותח בו עדיין. בכל זאת עשה הוגו מעשה גדול. הוא ירד לגור עם חיים רשקס, בזיכורית של ריגא. רשקס לא הניח לו להשתתף בתשלום שכר-הדירה ובענייני מזון היו מסתדרים איש לעצמו. פעמים, כשנודמנה פרוטה יתירה עבור איזה מאמר, היה הוגו קונה חצי-שק פחמים, אבל רשקס היה גוער בו גם על בזבוז זה. הוגו סיפר לו פעם, כי הוא חוסך בשביל אוניברסיטה בחוץ לארץ ורשקס תבע כי יעמוד בדיכורו. הפרולטריון היהודי זקוק למנהיגות בעלת-השכלה. את מצבי רוחו המתחלפים של הוגו לא הבין, וכשהיה הוגו נסחף אחר תעלולי-דיבור משעשעים, מחריב עולמות בהבל-פה או בונה היכלות בשמים — היה רשקס תוקע בו מבט צונן: „אתה כשרון ללא מצפון, זה מה שאתה!“ לילה אחד מצא לו הוגו מענה גם על זה. „כן, אבל שמע נא — הכשרון שלי הוא כה גדול, עד שיש בכוחו ליצור את מנת-המצפון הדרושה לו. אני אשחק את המצפון ככה — שהוא יהיה יותר משכנע מכל המצפונים האוריינאליים שלך. אפילו אמי לא תכיר שהוא מזוייף.“ רשקס לא התרשם. „אם אולי לא תכיר — אשה תכיר. אינטליגנט לא יכיר — פועל יכיר.“ הוגו קפץ על המציאה: „כן? אתה בטוח? כמה נשים מרומות יש בעולם? מי יותר מרומה מן הפועל בעולם?“ מכאן והלאה שטפה דרשה סוציאליסטית נהדרת, שבסופה אמר רשקס: „אתה צריך לכתוב את זה, ממזר, אתה מחוייב לכתוב את זה.“ דוקא באותה עת היה הוגו ברודסקי שקוע באמנות רוסית עממית, אף הרשה לעצמו לקוות, כי רשימותיו בנושא זה תתפרסמה בירחון חשוב בעיר הכירה, בלוית דוגמאות שהיה הולך ואוסף בבתי-נכאות ובבתים פרטיים. את מיכאיל שליטין, בן דודה של לאה, פגש בחנות לחפצי אמנות בעיר העתיקה ואח כך התחיל לבקרו בביתו.

שמו האמיתי: אברהם (ארנולד) נפתלי (הרץ) לוטרמן. הוגו ברודסקי — השם הספרותי, אחר כך התנועתי. לאה הכירה אותו בריגא, על סף המאה העשרים.

זהו פרק מן הרומן „הינומת הכלה“, שהמחבר עוסק עתה בכתיבתו. יהיה זה הכרך השני, לאחר „יונה מחצר זרה“ (עם עובר, 1973) — מתוך טרילוגיה ששמה הכולל יהיה „רחוק מפנינים“.